

CONVERSA

Mossèn Benigne Marquès

FILL D'OLIANA, HA ESTAT
I ENCARA ÉS L'ÀNIMA
DE L'ARXIU DIOCESÀ
D'URGELL

PRIMERS RELLEUS

Joan Safont

RETRAT DE FAMÍLIA

**Ca l'Agustí,
de Cercs**

CINC GENERACIONS
DE FORNERS QUE HAN
VISCUT DE PRIMERA MÀ
L'EVOLUCIÓ D'AQUEST
RACÓ DEL BERGUEDÀ

PERFILS

Pilar Lázaro

VA DESCOBRIR
PRULLANS AMB 19 ANYS
I ÉS ON HA PASSAT BONA
PART DE LA SEVA VIDA I
ON HI HA COMPLET ELS
100 ANYS

Joan Planes

FILL DE CAL SOVEI
D'ESTAMARIU, HA
ESDEVINGUT UN
REFERENT DE LA
INDÚSTRIA DE
L'AIGUA

Jordi Oller

HA EXERCIT DE METGE
A GUARDIOLA DE
BERGUEDÀ DES DE 1983
FINS AQUEST ESTIU
PASSAT, QUAN S'HA
JUBILAT

INDRET

Éller

A PEU

**D'Estamariu
a Bescaran**

cadípedraforca

www.grupgavarres.cat

DOSSIER

TRADICIONS I FESTES POPULARS

37 pàgines per reviuire aquelles tradicions, festes populars i celebracions que han arrelat als nostres pobles i viles, que han passat de generació en generació i que, en alguns casos, han depassat l'àmbit local per esdevenir referents nacionals

SOM CADÍ

105 anys orgullosos dels nostres orígens, enamorats de la nostra terra, apassionats per la feina i pel nostre entorn, exigents amb els productes i la seva qualitat, compromesos amb la nostra gent i el seu futur, implicats en la cultura i tradicions de casa nostra.

Per tot això i per molt més... SOM Cadí.

DIRECTOR >

Guillem Lluch Torres
guillem@grupgavarres.cat

COORDINADOR PATRIMONI >

Marc Martínez

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
cadipendraforca@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS >

Sandra Adam Auger
Eva Arasa Altimira
Pere Aymerich
Jordi Pau Caballero
Josep Carreras Vilà
Joan Casòliva
Josep Clara
Dolors Clotet
Albert Crespo
Laia Ferré
Daniel Fité i Erill
Marcel Fité
Laura Font Sentís
Maria Formenti Cosp
Carles Gascón Chopo
Quirze Grifell
Xavi Llongueras
Climent Miró i Tuset
Eva Múrcia
Jordi Pardinilla Vilaplana
Lluís Obiols Perearnau
Jordi Pasques i Canut
Xavier Pedrals
Àngel del Pozo
Meritxell Prat
Dolors Pujols
Enric Quilez
Albert Rumbo
Joan Safont
Joan Santandreu
Rosa Serra Rotés
Ingrid Solé
Martí Solé Irla
Miquel Spa
Montse Subirana
M. Àngels Terrones
Ramon Vilalta

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Agpograf

DISTRIBUCIÓ >

Grup Gavarres (972 46 29 29)
gestió@grupgavarres.cat

DIPÒSIT LEGAL > GI-1102-2006

ISSN > 2013-3677

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >

Dolors Roset
dolors@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Gieré
Mònica Sala
disseny@grupgavarres.cat

REDACCIÓ I COMUNICACIÓ >

Lia Pou
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Jaume Carbó
jaume@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

Montse Casas
subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >

gavarres@grupgavarres.cat
garrotxes@grupgavarres.cat
alberes@grupgavarres.cat
garonanogueres@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

- > Premis APPEC
- 'Millor Editorial en Català 2008'
- > Premis Literaris Homilies d'Organyà 2016
- 'Premi Albert Vives de Periodisme'
- > Premi Pirene de Periodisme Interpírenec 2017

FOTO DE PORTADA REALITZADA
AMB OBJECTES CEDITES PER
XAVIER PEDRALS, RAMON
VILALTA I LLUÍS OBIOLS.
AUTOR: RAMON VILALTA.

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS L'ENYOR DEL CADÍ

JOAN SAFONT (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

6-9

ACTUALITAT

10-15

CONVERSA BENIGNE MARQUÈS

GUILLEM LLUCH TORRES (TEXT) // ALBERT CRESPO (FOTOGRAFIA)

16-20

RETRAT DE FAMÍLIA CA L'AGUSTÍ DE CERCS

MONTSE SUBIRANA (TEXT) // RAMON VILALTA (FOTOGRAFIA)

22-27

PERFILS

PILAR LÁZARO / JOAN PLANES / JORDI OLLER

LAURA FONT SENTÍS / EVA ARASA ALTIMIRA / MERITXELL PRAT (TEXT)
XAVI LLONGUERAS / ALBERT CRESPO / RAMON VILALTA (FOTOGRAFIA)

29-69

DOSSIER

TRADICIONS I FESTES POPULARS

GUILLEM LLUCH TORRES (COORDINACIÓ)

70-81

PATRIMONI

MARC MARTÍNEZ (COORDINACIÓ)

ARQUITECTURA // GEOLOGIA // HISTÒRIA // HISTÒRIA DE L'ART // FAUNA // FLORA

82-85

INDRET ÉLLER

MIQUEL SPA (TEXT) // XAVI LLONGUERAS (FOTOGRAFIA)

86-87

A PEU

D'ESTAMARIU A BESCARAN

JORDI PAU CABALLERO (TEXT I FOTOGRAFIA)

L'enyor del Cadí

Abans de tot, he de confessar una cosa. Fins fa pocs anys la idea més aproximada que tenia sobre el Cadí era el que podia extreure dels envasos de la mantega. Sí, havia estat a la Cerdanya de ben petit, just després que em detectessin la malaltia i quan sortint de l'hospital els pares van pensar que m'aniria bé l'aire de la muntanya. Vam allotjar-nos en una pensió de Bellver i vaig poder-me afatar d'empaitar vaques, des de sempre el meu animal favorit. També vam anar a Andorra, amb la il·lusió infantil del pas de la frontera, i a Llivia, a veure la famosa farmàcia. Però després d'aquella estada i algunes altres de fugaces els anys següents, el meu contacte amb el Pirineu va ser més aviat inexistent.

Tot va canviar quan vaig conèixer la Wayra. M'havia enamorat d'una noia amb orígens a l'Alt Urgell tant per part de pare com de mare, que s'havia passat els estius a la Seu. De fet, vaig començar a sentir parlar habitualment d'Alàs –poble que fins llavors no podia situar, tot i que sabia que era d'on provenien els Ortadó, el llinatge originari de *don* Amadeu Hurtado, objecte obsessiu de la meva tesi doctoral– i d'Arfa, aquest amb una sonoritat especial, com de nom idoni per a un cotxe de tres portes de SEAT. La Wayra va compartir amb mi els seus records infantils: l'anar a buscar gerds, bolets o cargols; les excursions en bicicleta, els gelats al Passeig...

Estava realment frisós per conèixer aquella Seu d'Urgell paradís perdut d'infantesa. Encara recordo que la primera vegada que hi vam pujar junts coincidia amb el capvespre, el cotxe amb bona música i la seguretat del camí que coneixia. Per on havia anat amb els meus pares vint-i-molts anys enrere cap a la Cer-

danya. És a dir, travessant el túnel del Cadí. A la tornada d'aquell cap de setmana descobriria que hi havia un altre camí. I la veritat és que encara sento l'esglai que em va produir passar pel congost de Tres Ponts, i per aquells revolts entre muntanyes fins arribar a Coll de Nargó. Realment em va convèncer tan poc aquella ruta que, la segona vegada que hi vaig pujar, aquesta vegada sol, ho vaig fer per la Cerdanya. De la primera estada en recordo l'ambient del mercat de dissabte als Escoberts Nous –o carrer Major– i la primera imatge de la catedral romànica, que em van atrapar d'entrada, però va ser quan hi vaig tornar que, definitivament, em vaig sentir captivat amb una mena de síndrome de Stendhal que encara dura.

Havia sortit de Mataró ben d'hora al matí, sabia que la Wayra m'esperava allà dalt, i la impressió d'arribar a la Seu per la Cerdanya amb un sol esclatant encara em fa somriure ara que ho evoco uns quants anys després. A partir d'aquesta segona estada tot van ser coneixements que, àvid d'aprendre, feia meus gràcies a l'amor compartit, mentre m'afanyava a incorporar al meu haver unes històries familiars que, d'alguna manera, començaven a ser una mica pròpies. Així, de tarda en tarda, la Maria Rosa, la seva àvia, descabellava noms de lloc i de persona que avui puc repetir com si els hagués pogut conèixer, com fragments del meu propi alfabet familiar, del meu àlbum fotogràfic imaginari. Alàs i Arfa són ara part de la meva geografia apropiada, el Segre i la Valira són els meus rius, i el Cadí, la meva muntanya.

A força de llargues estades els estius, hem resseguit pobles i valls, que ella ha atrapat amb la càmera, que han servit per escriure unes cartes de l'Urgellet

a quatre mans. Però també hem conegut una mica més el que trepitjàvem amb els llibres que hem anat a buscar a la biblioteca de la Seu o hem comprat a can Purgimon –on també ens proveïm d’aquesta revista on ara escric– i que ens han permès fer una biblioteca del Pirineu, de l’Alt Urgell i d’Andorra. Però les descobertes més especials són les que han vingut de la mà d’amics que ens han rebel·lat els secrets de l’Urgellet, com l’Albert i la Montse i en Marcel i la Isabel, que desmenteixen completament la fama d’orcs dels fills d’aquesta terra. I si no era la curiositat històrica, ni la persecució gastronòmica o el rastre de les llegendes, l’excusa per fer carretera ha pogut ser el delit pel formatge, que ens va portar a visitar el Xesco de Bar, la Mercè de Serrat Gros, a Josa, en Salvador del mas d’Eroles d’Adrall o la Judit de l’Abadessa, que fa el seu formatge al carrer Canonges de la Seu mateix, no gaire lluny del temple formatger de ca l’Eugene.

Al llarg de la vida són molts els escenaris que anem afegint a la memòria. Per fortuna la nostra generació ha pogut viatjar molt més del que ho van fer totes les generacions precedents dels nostres arbres

genealògics. Però fer-te teu un país –a la manera que Josep Pla va adoptar d’Itàlia alhora de definir ambientament el territori que pot ser el fogar de la infantesa o l’estructura geogràfica organitzada– requereix alguna cosa més que una estada d’uns dies. Alguna cosa més que ser-ne turista. Poder ser adoptat per una geografia, un paisatge i una gent és el fruit de la repetició i la constància, de la seguretat que no ho sabràs tot a la primera, ni a la segona, ni potser a la tercera, i que caldrà un esforç que, al final, serà recompensat. Recompensat sense excessos ni escarafalls, que no són terres d’entusiasmes exagerats.

Jo no tinc els records de la Wayra, ni puc vincular carrers, places i racons a un moment de la infantesa, però ara quan em llevo a la Seu necessito saber que tinc ben a prop el Cadí, aquesta serra imponent que dona caràcter i seguretat a la capital de l’Alt Urgell. Des de Barcelona puc dir que enyoro la muntanya totèmica, que ara que hem passat tants mesos reclosos m’agradaria sentir-m’hi a prop, sabent que hi és, sense potser fixar-m’hi massa, com sol passar amb les coses realment importants 🦋

conversa

AMB L'ÀNIMA DE L'ARXIU DIOCESÀ D'URGELL > BENIGNE MARQUÈS TENIA CLAR QUE VOLIA SER MOSSÈN JA DES DE BEN PETIT. NASCUT A OLIANA QUAN ELS DARRERS TRETS DE LA GUERRA CIVIL ENCARA RESSONAVEN, VA CRÉIXER EN EL SI D'UNA FAMÍLIA PAGESA. VA FER ELS TRETZE CURSOS DEL SEMINARI A LA SEU D'URGELL I VA ACABAR ELS ESTUDIS DE DRET CANÒNIC A SALAMANCA, ON VA COINCIDIR AMB UN PROFESSOR QUE LI VA OBRIR LES PORTES AL CONEIXEMENT DELS TEXTOS ANTICS. DESPRÉS QUE EL BISBE MARTÍ ALANIS L'ENVIÉS AL VATICÀ A FER ELS ESTUDIS NECESSARIS PER PODER DIRIGIR L'ARXIU DIOCESÀ D'URGELL HA PASSAT MITJA VIDA ENTRE PERGAMINS I CÒDECS, PERÒ NO HA DEIXAT MAI D'EXERCIR DE RECTOR DE POBLE.

GUILLEM LLUCH TORRES TEXT
JOSEP ALBERT CRESPO FOTOGRAFIA

Benigne Marquès

Mossèn Benigne Marquès (Oliana, 1940) ja ens espera quan arribem al Bisbat d'Urgell una estona abans de l'acordat per mantenir aquesta conversa. Convenim amb el fotògraf anar cap a les instal·lacions de l'Arxiu Diocesà –on té el despatx– per poder parlar tranquil·lament i fer-li fotos al seu hàbitat natural. Baixem fins al soterrani de l'antiga església dels Dolors, on fa prop de set anys el Bisbat d'Urgell hi va habilitar unes modernes instal·lacions on es conserven els milers de documents que acull l'Arxiu Diocesà d'Urgell. Mossèn Benigne Marquès coneix què hi ha a cada prestatgeria, fa moure les rodes que desplacen els armaris i ens indica a quin espai hi ha els pergamins més antics i més adequats per aparèixer com a fons de les fotografies que li fem. Ha dedicat gran part de la seva vida als documents que hi ha entre aquestes quatre parets i, de fet, el que hi ha en aquest arxiu s'ha acabat

convertint en una part integrant d'ell mateix. Pocs historiadors o estudiosos hi ha al Pirineu que no coneguin o hagin sentit a parlar de mossèn Benigne Marquès ja que, molt probablement, hauran requerit dels seus serveis com a arxiver en alguna de les seves investigacions. Se'l coneix, doncs, sobretot per aquesta tasca que ha realitzat durant dècades a l'arxiu i al capdavant d'*Urgellia*, la publicació que va posar en marxa el pare Cebrià Baraut –monjo benedictí de Montserrat, fill del Vilar de Cabó– l'any 1978 i que ell ha continuat fins als nostres dies. No es coneixen tant, en canvi, altres facetes seves, com la de vicari a Andorra o la de rector de parròquies petites, com les d'Alàs o Coll de Nargó. Gran amant de la música i amb «un defecte que tenen molts, perquè no sé si se li pot dir virtut», com és ser del Barça, mossèn Benigne Marquès ha viscut canvis transcendents per a l'església catòlica,

GUILLEM LLUCH TORRES. Barcelona, 1986. Periodista
ALBERT CRESPO. Barcelona, 1985. Fotògraf

retrat de família

CA L'AGUSTÍ DE CERCS > CA L'AGUSTÍ HA VIST PASSAR CINC GENERACIONS DE FORNERS QUE HAN CONVERTIT AQUEST ESTABLIMENT EN UN REFERENT AL BERGUEDÀ, AMB EL PA DE PAGÈS I LA COCA COM A PRODUCTES AMB MÉS REQUESTA. UNA FAMÍLIA QUE, AL LLARG D'AQUESTES CINC GENERACIONS, HA VISCUT I POT EXPLICAR ELS GRANS ESDEVENIMENTS QUE HAN MARCAT LA VIDA DE CERCS I D'AQUEST RACÓ DEL BERGUEDÀ AIXÍ COM ELS CANVIS QUE N'HAN MODIFICAT LA FESOMIA.

MONTSE SUBIRANA TEXT
RAMON VILALTA FOTOGRAFIA

Cinc generacions de forners a Cercs

A la part baixa de la vila de Cercs, a la confluència dels torrents de Peguera i les Garrigues, s'hi troba una placa on es pot llegir la inscripció següent: «Testimonis muts de fortes revingudes, les restes del pilar del Pont de Rabentí ens recorden els orígens del nostre poble», amb data del mes de desembre de 1995. El pont de Rabentí, que s'hauria construït cap als segles XIII o XIV, formava part del camí ral que anava de Berga cap a l'Alt Berguedà i Cerdanya. Tanmateix, l'antic camí ral ha sofert tantes intervencions que amb prou feines en queda res en aquest indret. El pont tenia dues arcades i les restes que es conserven corresponen al pilar central, tot

i que els conreus i la distribució actual del terreny poden fer-ne confondre la ubicació primigènia. Sembla que el pont es devia esfondrar, possiblement a principis del segle XX, a causa d'una riuada conjunta dels dos torrents, però en un article de Ramon Corominas publicat al número 35 de l'*Erol* es pot llegir que el seu padrí li havia explicat que el pont fou destruït durant la Guerra, encara que sense donar-li més detalls que ho poguessin avalar. En aquest mateix article dedicat al pont de Rabentí, Corominas cita el significat de *rabent*, segons el diccionari de la llengua catalana: «animat d'un moviment molt ràpid», i afegeix l'exemple que il·lustra la definició:

«l'aigua davallava atormentada, rabent». Així doncs, el nom del pont seria conseqüència de la impetuositat de les aigües d'aquest indret. A dia d'avui ningú no parla de baixar al Pont, però l'Agustí Costa Boixader m'explica que quan ell era petit, la gent que vivia al Cap de la Costa deien que baixaven al Pont, referint-se al nucli central de Cercs.

Un municipi molt disseminat. Situem-nos. A 8 quilòmetres pujant de Berga cap a l'Alt Berguedà, destaca el viaducte de la carretera C-1411 (o C-16) que s'enfila per damunt l'embassament de la Baells —el *pantano*—. El viaducte forma part de la millora de la comunica-

MONTSE SUBIRANA. La Pobla de Lillet. Doctora en Psicologia
RAMON VILALTA. Artés, 1977. Fotògraf

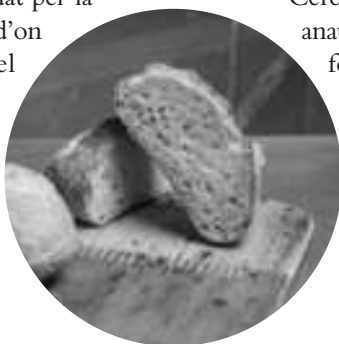

ció d'aquesta via amb Cerdanya, quan es va construir el túnel del Cadí. Les cases que se situen a l'esquerra del viaducte conformen el nucli central i més antic del municipi de Cercs que, en la seva totalitat, comprèn cinc nuclis de població. A més de Cercs –antigament Pont de Rabentí–, el conformen Sant Jordi, la Rodonella, Sant Corneli i Sant Josep, i ocupen gairebé 47 km². Entre Cercs i Sant Jordi hi ha les cases del Cap de la Costa. Posats a parlar de Sants, l'església de Sant Quirze de Pedret –i el pont de Pedret també–, dues de les joies del romànic català per excel·lència, es troben dins la gran extensió disseminada de Cercs. Sant Jordi és l'entitat de població més nova de la comarca del Berguedà, es va inaugurar l'any 1976, després que el nucli de Sant Salvador de la Vedella quedés inundat per la construcció del pantà, d'on només se'n conserva el monestir de Sant Salvador, fundat l'any 830 i

que actualment és visible amb major o menor mesura segons el nivell del pantà. També hi havia l'església romànica de Santa Maria de la Baells, la qual es va 'desmuntar' per tornar a ser construïda, però a dia d'avui encara no s'ha reconstruït. De l'antic poble de la Baells no en queda res. La presa de la Baells, imponent infraestructura hidràulica a la part alta del riu Llobregat, va ser inaugurada el mateix any que Sant Jordi de Cercs. L'Agustí Costa, que llavors tenia cinc o sis anys, se'n recorda perquè la va inaugurar el rei emèrit, «tinc la desgràcia que em va fer un petó», em diu tot rient, i afegeix que de petit li feia gràcia, però ara no gaire. L'Agustí també recorda perfectament quan van fer el pont de la C-16: «Era un espectacle com anaven pujant les columnes, *flipava*.»

Cercs és un municipi que s'ha anat creant, modelant i transformant per la influència de l'aigua i el carbó, així com per l'aprofitament

que s'ha fet d'aquests recursos naturals al llarg de la seva història. L'emplaçament de l'antic camí ral va suposar la construcció de ponts medievals –en aquest indret destaquen el pont de Miralles, el de Rabentí i el del Far– i palanques per poder creuar alguns torrents i el riu Llobregat. El volum i la força de les aigües, no només aquestes sinó també les subterrànies, dolls i brolladors, van permetre construir abeuradors, fonts, safareigs, molins fariners, aqüeductes, canals... Dels antics molins, gràcies a un estudi desenvolupat per l'Àmbit de Recerques del Berguedà, s'ha trobat constància del molí de la Baells, al qual s'accedia travessant un pont de fusta sobre el Llobregat i que, a més de molí fariner, va ser també una serradora. Tot i que la indústria tèxtil és poc present en aquest indret del Llobregat, sobretot si es compara amb altres municipis del Berguedà, a Sant Salvador s'hi va construir una fàbrica de filats, que es va traslladar a Sant Jordi quan

A dalt al centre, la M. Àngels Boixader Torradella amb el seu fill Agustí Costa i la seva dona, la Pilar Moreno. A la dreta, els seus nets, la Blanca i l'Agustí. Al detall, pa rodó de Ca l'Agustí.

ARA QUE EL CAMÍ FA PUJADA RESPIRA, REVISA, RETROBA, RENOVA, REVIU, REAFIRMA'T, REVISTA

*cadí*pedraforca

 appec
editors de revistes i digitals

L'APPEC representa les editorials de revistes
i mitjans digitals en llengua catalana.

Més de 200 capçaleres de 30 temàtiques diferents.

www.iquiosc.cat

DISSIER

TRADICIONS I FESTES POPULARS

GUILLEM LLUCH TORRES > COORDINACIÓ

Tradicions amb arrels	30	GUILLEM LLUCH TORRES [Barcelona, 1986. Periodista]
La Setmana Gran puigcerdanesa	32	SANDRA ADAM AUGER [Puigcerdà, 1985. Historiadora de l'art i professora de Secundària] MARTÍ SOLÉ IRLA [Puigcerdà, 1954. Estudiós de la història local]
Inspiració veneciana	34	MARIA FORMENTI COSP [Puigcerdà, 1986. Periodista]
Els Ballets de Talló	36	MIQUEL SPA [Mataró, 1971. Periodista]
La tradició més dolça	38	JORDI PARDINILLA VILAPLANA [Santo André (Brasil), 1963. Periodista]
Volem rostita, volem rostita!	40	LAURA FONT SENTÍS [La Seu d'Urgell, 1988. Comunicadora]

Mantó del Ball Cerdà.
FOTO: Ramon Vilalta.

El Ball dels urgellencs	42	CLIMENT MIRÓ TUSET [La Seu d'Urgell, 1970. Llicenciat en Humanitats] LLUÍS OBIOLS PEREARNAU [Adrall, 1985. Historiador]
PERFIL > Dolors Carrillo	45	LAIA FERRÉ [Barcelona, 1985. Periodista i professora de Batxillerat]
L'ossa de Vilanova de Banat	46	CLIMENT MIRÓ TUSET I LLUÍS OBIOLS PEREARNAU
Els Armats d'Oliana	48	JORDI PASQUES CANUT [Oliana, 1964. Excursionista i escriptor]
La crema del carro d'Organyà	52	DANIEL FITÉ I ERILL [Cabó, 1994. Historiador]
La crema de l'arbre a Nargó	54	MARCEL FITÉ [Coll de Nargó, 1949. Filòleg]
La Fia-faia: ancestral i màgica	56	XAVIER PEDRALS [Bagà, 1956. Historiador i arxiver]
La Corrida de Puig-reig	58	ROSA SERRA ROTÉS [Puig-reig, 1958. Historiadora]
La Fira de Reis de Montclar	60	QUIRZE GRIFELL [Berga, 1956. Professor de llengua catalana i literatura]
Sis segles de Patum	62	DOLORS CLOTET CORTINA [Guardiola de Berguedà, 1970. Periodista]
Una festa de sentits i sentiments	65	ALBERT RUMBO SOLER [Berga, 1971. Llicenciat en Història i arxiver itinerant]
PERFIL > Jenifer Prat	67	DOLORS CLOTET CORTINA
El Ball de la Coca	68	DOLORS PUJOLS [Sant Llorenç de Morunys, 1985. Periodista]

Tradicions amb arrels

Guillem Lluch Torres > TEXT

Les comarques del Cadí i el Pedraforca atresoren un patrimoni material i immaterial que al llarg dels 30 números d'aquesta revista hem anat posant en valor. Un d'aquests, sens dubte, és el relacionat amb les tradicions i les festes populars, unes expressions que, en la majoria de casos, tenen unes arrels ben profundes i que han anat passant de generació en generació i s'han convertit sovint en símbol d'orgull i identificació col·lectiva.

A Puigcerdà hem volgut centrar-nos en dues tradicions, una de ja desapareguda i una altra que ha arribat amb molta empenta als nostres dies. D'una banda, la Sandra Adam i el Martí Solé han elaborat un article sobre la Setmana Gran, uns dies d'agost en què els comerciants dels indrets més cèntrics de la vila aprofitaven l'afluència d'estiuejants per celebrar les festes del carrer. Tot plegat s'enllaçava ja amb l'altra celebració que, en aquest cas sí, ha perviscut i s'ha convertit en un senyal d'identitat per als vilatans, la Festa de l'Estany, tal com explica la Maria Formenti en el reportatge que ha preparat.

A la Batllia, i de la mà del Miquel Spa, hem volgut abordar les dues tradicions lligades a la dansa que han fet més fortuna i que han arribat fins als nostres dies amb més força. D'una banda, els Ballets de Talló, que cada

Dilluns de Pasqua omplen de vida aquesta localitat i la veïna Bellver. De l'altra, el Ball de les Rentadores de Riu, que en aquest cas se celebra per Sant Joan. Hem seguit aquest recorregut cap a l'Alta Cerdanya, a Palau, on el Jordi Pardinilla ens ha cuit a foc lent un reportatge sobre una de les festes més dolces de la comarca: la Xicolatada.

Encara a Cerdanya, ens hem anat a fixar en una tradició lligada també al Carnaval: la Rostita. Tal com ha constatat la Laura Font en el seu reportatge, encara són moltes les escoles cerdanes que cada dijous gras mantenen viva aquesta tradició d'anar per les cases del poble cantant i demanant menjar per, després, organitzar un gran àpat conjunt.

La Seu d'Urgell és una ciutat rica en festes i tradicions, però segurament la més genuïna i popular és el Ball Cerdà. L'ambient que es viu cada diumenge de festa major a la plaça Patalín demostra que s'ha sobreposat a alguns moments complicats i ha arribat als nostres dies amb una forta vitalitat i aplegant de forma transversal moltes famílies urgellenques. De tot plegat ens en parlen el Climent Miró i el Lluís Obiols en un article que hem complementat amb un perfil, fet per la Laia Ferré, de la Dolors Carrillo, una de les persones més vinculades al Ball Cerdà –més enllà, òbviament, de

Una faia de la Fia-faia de Bagà. FOTO: Ramon Vilalta.

la desapareguda Elvira Farràs, a qui vam dedicar una conversa en el número 5 d'aquesta revista—.

En aquest recorregut també ens hem aturat a Vilanova de Banat. Allà, i també de la mà del Climent Miró i el Lluís Obiols, hem volgut recordar una festa poc coneguda per al gran públic, però que durant anys va tenir un fort arrelament en aquest poble a cavall de l'Urgellet i el Baridà: el Carnaval i l'espectacle de l'ossa.

De Trespunts en avall ens hem fixat en les principals festes i les tradicions que perviuen a Organyà, Coll de Nargó i Oliana. En aquest darrer cas, el Jordi Pasques ens ha preparat un complet article sobre els Armats, que des de 1879 acompanyen els actes religiosos de Divendres Sant. Una mica més amunt, a Organyà, el Daniel Fité ha escrit un article sobre unes tradicions molt lligades també a l'època hivernal: el Ball del Cavallot, lo Banyut i la crema del carro. Molt estimades a la vila de les Homilies, han reviscut després d'alguns anys al caire de l'oblit. Pel que fa a Coll de Nargó, el Marcel Fité ens ha fet partícips d'una tradició poc coneguda pels de fora, però molt arrelada entre els nargonins, la crema de l'arbre, que es produeix cada nit de Nadal.

Ja al Berguedà, com no podia ser d'altra manera, ens hem aturat a Sant Julià de Cerdanyola i a Bagà per, de la mà del Xavier Pedrals, conèixer la tradició de la Fia-faia, les úniques falles de casa nostra que es baixen a l'hivern. Al sud de la comarca, ens hem anat a fixar

en dues tradicions fortament arrelades. D'una banda, la Rosa Serra ha preparat un reportatge sobre la Corrida de Puig-reig i, de l'altra, el Quirze Grifell ha fet una peça sobre la singular Fira de Reis de Montclar.

Al nostre territori, la festa popular que sens dubte ha traspasat amb més força l'àmbit local ha estat la Patum de Berga. Declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, s'ha convertit en un referent festiu de Catalunya i no podíem deixar de parlar-ne. D'una banda, l'Albert Rumbo ens ha fet una introducció més històrica sobre els seus orígens. De l'altra, la Dolors Clotet ha fet un complet reportatge, parlant amb la gent que ha mantingut la tradició les darreres dècades i explicant què suposa la Patum per als berguedans. I com a mostra de la vitalitat de la festa i el relleu generacional, ha anat a parlar amb la Jenifer Prat, una jove que encarna la tercera generació d'una nissaga patumaire.

Acabem aquest recorregut a la vall de Lord, on hem demanat a la Dolors Pujols un reportatge sobre el Ball de la Coca de Sant Llorenç de Morunys. Es tracta d'un ball pla, desaparegut durant un grapat d'anys i recuperat fa poc més d'una dècada, que com el seu nom indica es balla amb una coca a les mans. Som conscients que no hem pogut encabir en aquestes pàgines totes les festes populars i tradicions que perviuen o han marcat les nostres comarques, però esperem que gaudiu de la tria que hem preparat 🍷.

Llançament de faies a Bagà // FOTO: Xavier Pedrals.

Els Ballets de Talló

AQUESTA TRADICIÓ UNEIX EL POBLE DE BELLVER, EL DILLUNS DE PASQUA, AMB LES PARELLES DE BALL QUE FESTEGEN I HONOREN LA MAREDEDEU, COM UNA SENYA D'IDENTITAT LOCAL

Miquel Spa > TEXT I FOTOGRAFIA

El Dilluns de Pasqua és un dels dies més sentits pels veïns de Bellver i els pobles del seu entorn. La capital de la Batllia viu una de les festes més arrelades de la tradició local: l'aplec dels Ballets de Talló. El pas de les generacions, la modernització de les tecnologies de la informació i els avenços socials no han fet variar el protocol d'aquesta tradició basada en un ball de festeig que arreu també es coneix, amb variacions territorials, com a Ball Cerdà. A Bellver de Cerdanya la tradició es manté inalterable i implica els joves del poble fins que es casen. És el seu moment de l'any, el centre d'atenció de tot el poble, que puntualment s'aplega a la font de Talló després de dinar per veure les parelles ballar. Els Ballets de Talló és una tradició que es remunta a la història de Bellver, per bé que no hi ha documentació escrita que en fixi l'origen. La tradició oral l'ha argumentat en la conversió al cristianisme d'algunes antigues festes paganes vinculades al treball de la terra.

Vestits tradicionals. La cerimònia dels Ballets de Talló s'inicia al centre del poble. Pocs minuts després de les tres de la tarda, les parelles de balladors, amb els vestits tradicionals negres i amb faldilles per part de les noies, i camisa blanca, faixa i barretina pels nois, entre altres elements, es troben a la plaça de l'Arbre per

dansar els primers ballets i les primeres corrandes. Es tracta de nois i noies que generalment han format la parella de ball ja de ben petits, a l'escola. Amb els anys cada membre de la parella va perfilant la seva vida independentment de l'altra, però el Dilluns de Pasqua es tornen a unir. Les corrandes ràpides de la plaça de l'Arbre serveixen per enfilellar balladors i acompanyants cap al passeig

Pere Elies en direcció als afores del nucli urbà fins a la font de Talló, un indret al camí natural cap a Pi, on els seus prats de dall emmarquen la gran paret del Cadí al sud-oest i el conjunt de les Penyes Altes, el Moixeró i la Tosa d'Alp a llevant. Sovint per Pasqua l'esplèndid escenari combina la verdor dels prats en la primera collita amb la neu encara present als cims.

Les rentadores de Riu

A Riu de Cerdanya, municipi que es va escindir de Bellver l'any 1997 fins a obtenir ajuntament propi, se celebra cada any, el 24 de juny, el Ball de les Rentadores. És l'acte que, gràcies a la seva recuperació el segle passat, ha esdevingut més conegut de la festa major de Sant Joan. En el ball, que es fa a la font pública que hi ha davant la casa consistorial, les noies rememoren les avantpassades, que s'hi reunien per rentar la roba i fer safareig. A l'inici, cinc parelles de rentadores dansen tot picant uns cistells de vímet amb la pala de fusta de netejar. Les coreografies mostren unes noies juganeres, vestides amb faldilla negra, camisa blanca i barret. A la segona part, dos mossos que apareixen de sobte se sumen al ball i acaben esquitxant-les i jugant amb l'aigua. Després de ballar plegats i engrescar el públic, les noies ofeguen un dels mossos en un ambient de festa i alegria. Assegura la tradició oral que el Ball de les Rentadores reproduceix un antic episodi viscut al poble.

Tot el poble a la Font. La font ocupa el lloc on la tradició oral situa la troballa de la marededeu de Talló, la qual avui es troba a l'església romànica de Santa Maria de Talló, a escassos dos quilòmetres. El sentiment dels cerdans pren en aquest moment de l'aplec un sentit històric que uneix la comunitat. Arribats tots a la font de Talló, els balladors fan una primera corrandà tots junts i posteriorment tornen a sortir de la placeta de la font per formar una cua per parelles i ordre d'edat que els permetrà accedir per torns a la ballada central. Tot el poble observa la cerimònia des de la petita graderia que forma el conjunt arquitectònic de la capella de la font. A un costat del conjunt, la cobla arrenca la melodia dels ballets, una tonada repetitiva que marca el pas dels balladors, que en fileres van entrant a la placeta per donar-hi un parell de voltes en una salutació prèvia a la marededeu.

Primer ballen els més petits, nens i nenes a partir de vuit anys, que viuen la jornada com una festa important. Els nous i més veterans repeteixen la coreografia que practiquen al poliesportiu del poble setmanes abans per tal que tothom en recordi les passes. En els últims anys els encarregats d'ensenyar i recordar els passos del ball han estat l'Eva Silla i en Xavi Carol. A partir dels adolescents, la coreografia va agafant més picaresca, de manera que sovint el jove ballador barra el pas de la jove en el seu moviment de festeig en una acció coneguda com el toreig, que és rebuda per una escridassada per part dels assistents. El ritual es va repetint per generacions, fins que tots els balladors han passat per la plaça al so de la cobla. Aquesta és la celebració central de l'aplec. N'hi ha, però, una segona part no escrita que ha anat quedant igualment arrelada entre els bellverencs.

Acabada la dansa, els balladors tornen al poble sense passar pel camí, tal com

han fet també en anar, sinó que ho fan trepitjant els prats del vessant del turó de Monterròs. Diuen les veus locals que un any el pagès propietari dels sembrats s'hi va negar i que posteriorment la collita va ser de les pitjors que es recorden.

Una vegada al capdamunt del prat, els balladors ballen una penúltima corranda tots junts, agafats de les mans, formant una gran rotllana la qual, ara domina des de l'alçada el poble, la catedral romànica de Santa Maria i la Batllia natural. És aquest un dels moments més esperats pels fotògrafs. Una vegada acabada aquesta corranda, balladors i acompanyants tornen al poble per ballar a la plaça del Portal, l'entrada al nucli antic de l'antiga muralla, l'última corranda del dia. En acabar, marxen junts disposats a viure el segon tram de la festa. La

tradició mana que el noi convidi la noia i, en el cas dels petits, que la família del ballador convidi a berenar la família de la balladora. En el cas dels joves, la festa entra aquí en una fase de disbauxa que converteix l'aplec en, a la pràctica, una festa major d'hivern pels bellverencs.

Els grups de balladors i amics més joves es passegen pel poble fins que el ball de nit tanca la festa. La matinada desfà les parelles fins a l'any següent, quan la tradició els torni a cridar per reviure l'aplec dels Ballets de Talló.

Si bé amb molta menys participació avui en dia, el programa de la festa es completa amb una celebració eucarística en honor a la Mare de Déu al migdia a l'església de Talló, una cantada de caramelles i una ballada de sardanes abans de dinar.

Parelles de balladors a la font de Talló.

L'ossa de Vilanova de Banat

EL CARNAVAL SEMPRE HA ESTAT LA FESTA DE LA GRESCA I LES DISFRESSES; ELS BALLS DE L'OSSA HI REPRESENTAVEN LA LLUITA DELS HOMES CONTRA EL MAL

Lluís Obiols Perearnau i Climent Miró Tuset > TEXT

La reintroducció de l'os al Pirineu durant les darreres dècades no ha estat mancada de polèmica. Als pobles de muntanya encara és ben viu el record de les històries que explicaven els padrins, quan la importància dels ramats i la vida a muntanya feien ben habituals les topades de pastors i caçadors amb aquests animals: a Cava encara es recorda com l'últim os del Cadí hivernava a la Balma, entre Roca Dreta i la Canal Baridana, des d'on baixava a beure al riu. Aquest potser va ser l'últim os real d'aquests verals, però d'osses, o de persones disfressades d'ossa, encara n'hi va haver uns quants anys més i, de fet, en alguns indrets encara n'hi ha.

Molts dels llocs on han sabut conservar l'essència del Carnaval mantenen figures arcaiques inspirades en la natura. Bellver de Cerdanya va tenir l'encert, fa uns anys, de recuperar els elements

d'aquell carnaval tradicional. En altres llocs, com en diferents poblacions del Vallespir –Prats de Molló, Arles i Sant Llorenç de Cerdans–, d'Andorra –Encamp i, recentment recuperat, Ordino– o de l'Aragó –Bielsa–, els ossos, les oses o els *onsos* encara volten pels carrers cada any els dies de Carnestoltes.

Aquests són els darrers reduïts on s'han conservat, però no pas els únics on es feien balls de l'os o es «passejava l'ossa». En tenim notícies, encara que siguin escasses, a Pallerols, a Castellbò i, fins i tot, en una capital administrativa, militar i episcopal com la mateixa Seu d'Urgell.

Moltes d'aquestes poblacions van deixar de representar aquests personatges fa més d'un segle, amb l'arribada de la 'modernitat', i en cap cas aquestes representacions no van superar el tall traumàtic de la Guerra Civil.

Un cas poc conegut. Però tenim un exemple extraordinari de pervivència d'aquest fenomen, totalment desconegut més enllà dels propis veïns de la població. A Vilanova de Banat, durant la dècada de 1950, l'ossa encara es va fer ballar pels carrers, acompanyada pel jovent del poble. El Pere Cerqueda, de cal Vila, i el Josep Pujol, de cal Saleta, ho recorden perfectament. Aquells anys el Carnaval encara era una gran festa que s'allargava de diumenge fins dimarts, amb música cada dia, amb homes disfressats de dones, algunes dones disfressades d'homes i, fins i tot, amb gent dels pobles veïns, com els d'Alàs, que pujaven fins a Vilanova per a fer gresca. El ranxo del dimarts, cuinat amb tot el que s'havia arreplegat durant els dies anteriors, i amb les olles que es robaven a les cases aprofitant els descuits de les mestresses, era la darrera festa col·

Foto de grup amb l'ossa, l'acordionista i el ninot de Carnaval a cavall del ruc.

Any 1954 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell. Col·lecció Manel Trepat.

lectiva on es podia ballar i riure abans del dimecres de cendra que donava pas a la llarga i austera Quaresma.

Perquè el Carnaval era ben bé això: el món al revés. Es podia fer tot allò que la resta de l'any estava prohibit. N'era un bon exemple el Clemens Torà Tubau, un home seriós que durant aquells dies es transformava i era un dels grans impulsors de la festa. El dimarts de Carnaval de 1954 se li van presentar uns paletes a treballar, i va haver-los d'acompanyar al portal del riu. Però per Carnaval no es pot treballar! El van anar a buscar i el van portar a la plaça, custodiat per uns homes armats que el van fer seure en un banc i el van fer dinar tot sol. No devia pas abandonar la festa per ganes: el Carnaval de l'any següent seguia la cercavila amb un orinal ple de moscatell amb una botifarra negra a dins, que anava oferint a tothom.

El centre neuràlgic de la vida social sempre era l'hostal, on les llargues nits d'hivern es feien més curtes gràcies al vi calent: tothom tenia alguna poma guardada que, bullida amb vi i sucre, servia per fer passar el fred i, també, per engrescar el jovent a fer qualsevol cosa que els fes un bon tip de riure, des d'engregar un teixó dins l'hostal ple de gent fins a fer-hi entrar el ruc de ca l'Antantoni per convidar-lo a beure! Qui sap si en alguna d'aquestes nits de gresca va ser quan van decidir tornar a representar l'ossa. Els que ho van fer eren solters, però ja tenien els seus anys, i potser no van fer res més que tornar a posar en marxa allò que devien haver vist dècades endarrere.

Una ossa amb careta antigàs. Les disfresses, com sempre, es confegien amb el que cadascú tenia a casa, amb tot allò que podia semblar diferent, exòtic, estrany o estrafolari: una gavardina, un mocador portat de la mili feta a l'Àfrica... I l'ossa

de Vilanova no era pas gaire diferent. Devia ser el 1954 i 1955, i sembla que encara, puntualment, el 1961, quan, amb el que van trobar, van tornar a fer sortir l'ossa. No es tractava de res més que d'un home, que el 1955 va ser el Joaquim Torra Codina, tot envoltat d'una màfega de matalàs ben plena de palla, amb guants i amb una pell abrigada a l'esquena, que representava l'animal terrorífic. A Vilanova, però, aquesta fera agafava un aire més aviat còmic gràcies a la careta antigàs que s'havien descuidat els soldats republicans durant la retirada i que, posada damunt d'aquell embalum de palla, tapava la cara de l'home que feia d'ossa i representava el morro de la bèstia.

Però l'ossa no anava sola. La portava, ben estacada pel coll amb una cadena, un altre home vestit amb una brusa de tractant de bestiar, que amb un bastó li anava donant unes fortes garrotades a l'esquena mentre li cridava, en castellà: «Baila, osa, baila!». És clar, se suposa que tenia l'ossa controlada i que aquesta havia de seguir les seves ordres. I l'autoritat, en aquella època, parlava sempre en castellà... De vegades, fins i tot, aquest home portava un 'ajudant', amb una barba llarga feta amb pèl de la cua d'un cavall, que es dedicava a espantar la canalla. Saltant i tirant-se contra la gent,

l'ossa anava fent camí, acompanyada del jovent, el músic i el ninot del Carnaval, que presidia la cercavila damunt d'un ruc que, pobra bèstia, anava guarnit amb mitges. El Carnaval era jutjat el mateix dimarts, acusat d'anar a robar a cal Perot o de qualsevol altra cosa: la sentència sempre era la mateixa: pena de mort. Un cop afusellat, el Carnaval era cremat, i marcava el final de la festa.

Però la vida als pobles de muntanya va patir un enorme trasbals durant aquells anys. Les possibilitats de guanyar-se la vida a la capital, fos a la Seu o fos als entorns industrials de més avall, va fer que molta gent anés marxant i tancant les cases. En pocs anys va desaparèixer mig poble! En paral·lel al despoblament, les festes i les tradicions de molts d'aquests llocs es van deixar de celebrar durant dècades, i el Carnaval no en va ser cap excepció. Avui, de l'ossa de Vilanova només en queden els records de les persones que la van veure i, sobretot, unes fotos extraordinàries que ens permeten reviure aquelles festes i aquella manera de passar-s'ho bé. Qui sap si ara, que sembla que molta gent retorna als pobles petits des d'on pot viure i teletreballar, algun vespre els gots de vi calent faran de nou el miracle i l'ossa tornarà a córrer pels carrers de Vilanova! 🐾

L'ossa de Vilanova de Banat l'any 1954, encadenada i bastonejada.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell. Col·lecció Manel Trepà.

La Fia-faia: ancestral i màgica

ÉS LA FESTA QUE OBRE ELS TEMPS NADALENCS A LES POBLACIONS DE BAGÀ I SANT JULIÀ DE Cerdanyola; L'ÚNICA BAIXADA DE FALLES DELS PIRINEUS PEL SOLSTICI D'HIVERN

Xavier Pedrals > TEXT

La Fia-faia va néixer en un món de creences basades en la natura i en el qual es depenia del cicle del sol, de les estacions. En el seu origen, precristià, era una part dels rituals de culte al sol que acompanyaven la commemoració del solstici d'hivern. Quan va arribar la nova religió cristiana, els rituals es van mantenir, situant festes a les mateixes dates: el solstici d'estiu es va fer coincidir amb Sant Joan i el d'hivern, amb la commemoració del naixement de Jesús, el Nadal, que eren els dies solsticials en els calendaris antics. Avui força pobles dels Pirineus mantenen falles pel solstici d'estiu. Bagà i Sant Julià de Cerdanyola són els únics llocs de la serralada que cremen falles pel d'hivern.

El centre de l'antiga baixada de faies havia estat la torre de Faia, lloc citat als documents des de fa més d'un mil·lenni; allà residiren els històrics senyors de Faia. Durant molts anys, a Bagà es

va explicar que la festa va néixer com una cerimònia de rebuda a aquests senyors, quan baixaven la nit de Nadal a la vila per assistir a les celebracions de la diada, acompanyats pels fallaires de la vall. Aquesta explicació es va formar quan ja s'havia perdut el record que la Fia-faia existia abans que els mateixos senyors i que, de fet, era una resta d'antigues creences.

A Sant Julià de Cerdanyola perviu el record que en temps passats Bagà i Cerdanyola s'havien comunicat amb faies, pràctica que encaixa amb el sistema de comunicacions amb foc d'aquestes altes valls. També s'explica que els cerdanyolencs havien tingut el costum d'anar a oir la missa del gall al monestir de Sant Llorenç, al fons de la vall, amb les falles enceses.

El darrer segle, tot i conservar la seva essència i la crema general de faies, la festa ha canviat força. A Bagà la baixada

es va perdre després de la Guerra Civil. També es perderen les petites faies que els més xics encenien als balcons, mentre els més grans la cremaven davant de casa i els adults corrien amb falles per la vila.

A Cerdanyola el mateix caràcter dispers del poble va emmascarar la baixada de faies, ja que hi havia moltes cases escampades que acudien amb falles a l'església. La seva baixada es va perdre en prendre's l'acord de no encendre les torxes fins a ser tots a la plaça. En èpoques passades a algunes de les cases els més petits la cremaven al seu pati.

A Bagà, l'any 1969, per animar la festa, es va establir un concurs. Com que només s'hi podia participar fins a edat escolar, la crema de faies va anar quedant en mans de nens cada vegada més petits, perquè quan s'arribava a gran ja no es feia, i tots volien ser grans. Es van perdre les corredisses per la vila,

A l'esquerra, encesa a Cerdanyola amb el Pedraforca al fons // FOTO: Xavier Roca. A la dreta, crema general a Bagà.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Foto Luigi.

però agradava l'ambient a la plaça on se celebrava. El concurs es va deixar de fer el 1987. Des de llavors hi hagué diversos intents de millora, que van anar deixant el seu pòsit.

A Cerdanyola era tradició que només els nens cremessin faies, tot el poble participava en la missa del gall i la cantada de nades, i després els joves, com ara, feien durant la nit la molt interessant vetlla de Nadal. Totes les edats tenien un paper a la festa. A partir dels anys seixanta del segle passat es van anar incorporant les nenes i les noies a la festa.

Un retorn a l'autenticitat. Un ampli estudi va permetre un meditat retorn a l'autenticitat; es va recuperar la baixada de falles, introduir la música, coordinar els dos pobles, es va posar novament una dansa... millores que van portar a una revitalització molt gran de la Fia-faia, i la van posar en camí dels reconeixements com a Festa Patrimonial d'Interès Nacional i ser a la llista de Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO, junt amb els pobles del Pirineu que celebren el solstici d'estiu.

Actualment, a Bagà, la tarda de la vigília de Nadal es reuneixen un grup de fallaires adults davant l'Ajuntament, concentrats a toc de corn, amb les seves torxes, especialment fermes i llargues. Un cop reunits, els baganesos pugen al turó del Siti, davant la vila. A Cerdanyola la pujada es fa a l'indret que anomenen el Clos, els fallaires hi van pujant a mesura que van arribant a la plaça i el toc de corn ja es fa al lloc d'encesa mateix.

Les faies poden tenir una llargada superior als dos metres, duren molt a cremar i són força lleugeres. Es fan amb herba faiera, una herba de tija alta que es cull a partir de Sant Martí de novembre, així té temps d'as-

secar-se degudament, i s'evita collir-la encara verda. Les faies cerdanyolencs porten 'ànima', un pal interior que els dona consistència i permet que els seus fallaires les puguin moure moltíssim en cremar-les. A Bagà, actualment és tradició construir-les sense aquest reforç.

En el moment de la posta del sol, que els baganesos veuen sobre les Penyes Altes de Moixeró i els cerdanyolencs al massís del Pedraforca, s'encén una foguera que es manté fins que sigui nit plena. Després de les baules, un breu record de la tradició, i ja en plena fosca, els fallaires encenen les seves torxes a la foguera i inicien la davallada vers cada població; és un espectacle magnífic, sobretot els anys de neu, acompanyat d'una música especial i dels crits dels participants.

A Cerdanyola i a Bagà les autoritats imposen un mocador de coll als fallaires a l'entrada del poble, moment en què el repic de campanes dona un aire triomfal i de festa a l'arribada, després reparteixen el foc a la resta de la població que els espera amb les seves torxes. Llavors s'inicia la crema general que s'acompanya amb cants molt breus: «Fia-faia, que nostro senyor ha nascut a la paia», i de la música. La crema és espectacular, centenars de torxes posen llum a la nit.

A Bagà el jovent es llança faies enceses entre ells, i salta per sobre les fogueres

en la creença que porta sort. Mentrestant, a Cerdanyola les seves faies amb ànima permeten fer-les girar i moure moltíssim, mentre dibuixen esteles de foc en la nit.

Després de la crema general, tant a Bagà com a Cerdanyola, es balla una dansa animada i molt participada. Per finalitzar, es reparteix coca o pa torrat amb allioli de codony, amb cava o vi dolç. Acabada la Fia-faia tothom se'n va a casa per seguir amb la tradició familiar del Tió.

La vetlla de Nadal. A Cerdanyola, els joves retornaran després i al voltant del foc es farà un àpat comunitari i començarà l'Endreça, un joc divertit que els ocuparà tota la nit. Cal complir l'antic ritual, esperar l'alba i comprovar que de nou creixen els dies. Els fallaires han aturat novament l'avenç de la foscor!

La Fia-faia ha restat oculta a les muntanyes de l'Alt Berguedà, i ha mantingut tot el seu encant i la seva màgia. Avui ha esdevingut una de les festes més característiques del nostre Nadal. Els reconeixements a la seva originalitat i riquesa han reforçat la festa i el sentiment dels pobles que li donen vida. Un tresor de tradició que el geni de cerdanyolencs i baganesos ha sabut mantenir, n'ha conservat l'essència i l'ha adaptat a cada època, trobant sempre el seu camí de futur. ❧

Baixada de faies amb neu.
FOTO: Xavier Pedrals.

Sis segles de Patum

L'EMBLEMÀTICA FESTA BERGUEDANA MANTÉ L'ESSÈNCIA I UN BON ESTAT DE SALUT GRÀCIES A UNA CAPACITAT D'ADAPTACIÓ QUE L'HA DUT EN PLENA FORMA ALS NOSTRES DIES

Dolors Clotet Cortina > TEXT // Xavier Pedrals > FOTOGRAFIA

La Patum és una festa viva i única que amb més de 600 anys d'història ha sabut adaptar-se als temps que li han tocat viure. El seu bon estat de salut s'explica per aquesta capacitat d'adaptació i d'haver sabut transmetre estima i passió per una festa que els berguedans porten a l'ADN.

Quan la Unesco va reconèixer a París la condició universal de la festa berguedana, el 25 de novembre de 2005, una de les raons que van fer decantar la balança va ser la capacitat de renovar-se mantenint l'essència. En aquesta tasca hi tenen un paper protagonista la quitxalla, que són el futur de la celebració. Ho va posar de manifest la princesa de Jordània, Basma Bint Talal, presidenta del jurat internacional que el 25 de novembre de 2005 va decidir atorgar la condició d'Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat a l'emblemàtica celebració. «Les mirades dels nens. La passió que hi posen en fer la Patum. La seguretat que la tradició tindrà sempre continuïtat, aquests són els valors que jo vull destacar en la Patum i per això hem acordat amb molta convicció que sigui Patrimoni Oral i Immaterial de la Unesco». Tota una declaració d'intencions.

Sergi Montaner, Teti, presideix l'Associació de la Patum infantil, una entitat que té cura d'aquesta pedrera de petits patumaires. Exposa que els factors que han fet que la festa perduri i tingui continuïtat «és la precocitat en la

introducció del joc de la festa des de ben petits». Els berguedans veneren la Patum «i això crea un efecte fan. Els comerciants creen productes de Patum. Crec que en pocs llocs n'hi ha tants com a Berga. Els nens neixen amb un objecte de Patum sota el braç». Montaner assegura que «l'efecte fan de la Patum es nota molt. És un element diferencial.»

Escola de patumaires. Una altra de les claus de la continuïtat és «la feina ben feta» a l'hora de formar la quitxalla. «És un model que ha anat evolucionant. Al principi era per passar-s'ho bé, fer un joc perquè va néixer d'una manera casual i com un divertiment». A mesura que aquest joc «va tenir més reconeixement, va mutar com una escola de Patum, que deia l'avi». Es tracta de Joan Rafart i Montraveta, creador de la Patum infantil, nascuda com una festa de carrer a la dècada dels cinquanta del segle XX. L'any 1958 es va incorporar al programa oficial de la festa i es va començar a fer a l'escenari natural de la festa: la plaça de Sant Pere.

El net de Joan Rafart està convençut que el secret de la pervivència és «saber-se reconvertir d'una festa de barri a una escola de Patum. Que els nens aprenguin balls, música i el sentiment patumaire dona una continuïtat innegable a la festa». I és que la majoria dels menuts que comencen

a fer les seves primeres passes a les comparses infantils després fan el salt a la comparsa adulta. «Aquest aprenentatge abans no hi era», constata Sergi Montaner. La Patum infantil ha servit «per fer pedagogia i s'ha vist un salt de qualitat». Un major coneixement de la festa fa que hi hagi «una major estimació». Destaca l'estret contacte entre els membres de les comparses. De cara al present immediat té clar que aquest model reeixit «s'ha de mantenir en el temps i som aquí per fer-ho amb una junta renovada i amb ganes de fer coses noves i transmetre-les el millor possible.»

Jaume Vima és un patumaire empedreït i va ser regidor de la festa des del 2007 fins al 2011. Coneix bé la celebració. Opina que «la Patum, tal i com la coneixem ara, ha patit al llarg de la seva història diversos punts d'inflexió que han servit perquè perduri i, sobretot, perquè es potenciï». El primer d'aquests moments clau «va ser quan l'Església va prohibir les manifestacions paganes que acompanyaven la festivitat del Corpus. El fet que el poble la fes seva va ser decisiu perquè continués representant-se al llarg dels segles», explica. Un altre fet important «va ser la potenciació de les comparses i la incorporació de noves melodies a finals del segle XIX i l'impuls que va representar que fos visual i musicalment molt atractiva». El tercer element decisiu «va ser la incorporació de la Patum infantil, a mitjans del segle XX.»

Caret de Ple de la Patum.

FOTO: Ramon Vilalta.

La popularitat «i, al mateix temps, l'assistència multitudinària a la plaça és el que la fa tan espectacular, però alhora és una veritable amenaça per la supervivència de la festa en les properes generacions», apunta Vima.

Per la seva banda, l'historiador Xavier Pedrals té clar que la pervivència rau en la capacitat d'adaptació. Per l'estudiós, aquesta «és una de les gràcies de la Patum: més religiosa quan la religió era omnipresent a la vida de les persones; eixamplant la festa, quan això era el que se li demanava. Només cal veure com el segle XX es va passar de vuit plens al centenar, en créixer el gust pel foc». Esmenta la creixent presència de dones a la festa des de fa tres dècades «en sintonia al seu paper cada vegada més igualitari a la societat». Pedrals assegura que «el geni berguedà per la festa, únic, ha sabut conservar, enriquir i donar futur a la Patum». Es tracta «d'un sentit col·lectiu que sap, intuïtivament de vegades, el que encaixa per adaptar-se als temps; també la suma de molts tocs de geni personals», com les músiques de l'àliga, la dels plens, la mateixa creació de la Patum infantil, fites que han marcat l'evolució de la festa.

Identitat col·lectiva. Actualment la Patum té «dos components bàsics que la sustenten». Es tracta d'una festa que «ha passat a ser tradició i a formar part d'allò que ens identifica, com a ciutat, com a grup i com a persones». I, en segon lloc, «el divertiment, és una festa, i la gaudim intensament». Altres components, que «històricament havien estat bàsics, com la religió o el protocol social, hi tenen avui una presència més secundària.»

L'actual regidora de Patum, Roser Valverde, assegura que la Patum tot i ser una festa antiquíssima «aconsegueix mutar i transformar-se amb el pas dels anys, de bracet amb la transformació de la societat». Valverde creu que la festa aconsegueix transformar-se i

A dalt, els Gegants Vells a la plaça de Sant Pere, plena de gom a gom. A baix, la Guita Xica perseguint el públic.

PATRIMONI ARQUITECTURA

Les monges de cal Monestir

OBLIDATS AL FONS DE LA VALL DE PALLEROLS, LLUNY DEL TRÀNSIT DE VEHICLES QUE PASSEN ENTRE ADRALL I SORT, ELS MURS DE CAL MONESTIR AMAGUEN UNA HISTÒRIA MIL·LENÀRIA

Carles Gascón Chopo > TEXT I FOTOGRAFIA

Tot i que amb la nova regulació de trànsit no podem passar dels 70 quilòmetres per hora, encara conduïm massa de pressa per percebre la veritable naturalesa de la vall de Pallerols, a la comarca de l'Alt Urgell, que voregem a certa alçada en el tram de l'N-260 que va d'Adrall a Sort. Els pobles d'Avellanet i Pallerols, situats actualment a peu de carretera, són en realitat nuclis d'alçada, tots dos per sobre dels 1.200 metres. Un bon grapat de metres per sota, a la riba esquerra del riu de Pallerols, es dreça el poble de Cassovall. Més enllà, dos quilòmetres aigües avall, trobem una gran casa de pagès coneguda com a cal Monestir. L'indret concentra actualment poca activitat, per bé que els seus amos, actualment residents a la Seu

d'Urgell, prou que se'n cuiden i hi puguen gairebé a diari. Però fa molts segles, en plena edat mitjana, cal Monestir fou el principal centre de poder de tota la vall. Com es desprèn del mateix nom de la casa, els seus antics murs acolliren el potent monestir benedictí de Santa Cecília d'Elins.

Un precepte reial del rebesnet de Carlemany, establia l'any 881 la fundació d'un monestir a la vall d'Elins –aleshores rebia aquesta denominació, i no la de Pallerols–, en honor a Santa Cecília i sota la regla de Sant Benet. Protegit pels comtes d'Urgell des dels primers moments de la seva existència, Santa Cecília fou ben aviat objecte de nombroses donacions que li van permetre reunir un sòlid patrimoni a

la vall d'Elins, que es mantingué sota el seu control exclusiu fins a finals del segle XIV, així com a la Baronia de Rialb, a l'actual comarca de la Noguera, a redós del monestir de Salinoves, que també era possessió de Santa Cecília. El domini de gran nombre de terres a la Baronia de Rialb va facilitar l'especialització ramadera del monestir, basada en l'activitat transhumant, que tenia les pastures d'hivernada en aquella zona.

L'acumulació de béns i riqueses per part del monestir de Santa Cecília degué tornar els seus monjos massa negligents i acomodaticis, de manera que l'any 1078 el comte Ermengol IV i la seva esposa Llúcia van sol·licitar a Arnau d'Oloron, legat enviat pel Papa

El portal en arc de mig punt i la façana principal de cal Monestir.

als territoris de l'antiga Marca Hispànica per introduir-hi la reforma gregoriana, que reformés també el monestir elinsità, aleshores en franca decadència. L'enviat del Papa va decidir substituir aquells monjos corromputs per una comunitat de monges, també de l'orde benedictí, provinent del monestir barceloní de Sant Pere de les Puelles i dirigida per l'abadessa El·liarda. Des d'aleshores fins a la supressió del monestir, sempre més seria portat per monges sota la direcció d'una abadessa. En els moments de màxima esplendor, els seus murs acolliren fins a una desena de monges, assistides per alguns clergues, que s'encarregaven de conduir el culte, i d'un nombre indeterminat de servents.

L'arribada de la pesta negra. Malgrat que el monestir degué moderar el seu creixement econòmic a partir de finals del segle XII, tal com es percep en altres congregacions del territori com ara Sant Serni de Tavèrnoles, la crisi més brutal es produí a partir de mitjan segle XIV, amb l'arribada de la pesta negra i de tots els seus efectes. La pandèmia s'endugué gairebé totes les monges del monestir. Només en sobrevisqué una de sola, Nalda d'Eidí, que n'esdevingué l'abadessa. En els anys posteriors entraren molt poques monges a la congregació i els edificis s'anaren enrunant. És possible que en aquest progressiu enrunament hi contribuís el terratrèmol de 1373, amb l'epicentre situat en un punt entre la Ribagorça i la Val d'Aran, que pogué assolir un grau VIII de l'escala de Richter.

La crítica situació del monestir acabà de degradar-se durant els anys immediatament posteriors. La mort de l'abadessa Francesca l'any 1375 motivà l'elecció de la seva successora en

la persona d'Elisenda de Capdevila, una de les tres monges que habitaven el monestir en aquells moments. Dos anys després, Berenguer d'Erill, bisbe d'Urgell, considerà que el monestir estava en molt mal estat i que això era culpa d'Elisenda de Capdevila, que no era tinguda com a persona idònia per governar perquè era massa jove i se la considerava massa dèbil i poc enèrgica. Per aquest motiu, fou nomenat un frare com a administrador del monestir i es va decidir obrir un procés contra la institució. Elisenda de Capdevila fou finalment deposada com a abadessa de Santa Cecília i el monestir, finalment, clausurat l'any 1383. Sembla que darrere d'aquest procés hi haurien hagut interessos inconfessables per aprofitar-se de les seves rendes passant per sobre de les monges. Amb el temps, amb aquestes rendes es fundaria una col·legiata a Castellbò, però aquesta ja és una altra història.

L'actual casa de cal Monestir aprofita una part important de les ruïnes de l'església abacial de Santa Cecília per aixecar els seus murs. A primer cop d'ull, és una gran casa de pagès, amb la seva quadra per les vaques –actualment buida– i la seva part residencial, però també a primer cop d'ull ja s'entreveu que hi ha alguna cosa que no encaixa en relació amb qualsevol altra casa de pagès de la rodalia i de molt més enllà. Els paraments, del característic to vermellós de la pedra del país, estan construïts amb carreus ben escairats, disposats en filades força regulars i amb presència dels característics forats quadrats on, en el moment de la seva construcció, s'hi haurien collat els travesers de fusta de la bastida.

La façana sud de la casa, amb un portal adovellat per accedir al claustre.

La façana principal, orientada a llevant, té una disposició força estranya. Dividida en tres sectors, el sector central, amb una portada adovellada en arc de mig punt, és més baixa que les laterals, coronats per l'arrencada d'una coberta d'un sol vessant.

Vista des de l'exterior, la casa té un gran nombre d'elements i de detalls que ens informen que no es tracta d'una casa qualsevol. A banda del carreuat de les façanes i de l'esmentada porta en arc de mig punt, l'existència d'una altra porta de característiques molt similars a la façana de migdia i la presència de finestres espitlleres de doble biaix alternant amb les finestres obertes amb posterioritat, ens parlen d'un antic monument romànic, de grans dimensions, reconvertit en un moment posterior en casa de pagès. A l'interior de la casa encara roman una absidiola lateral, soterrada i invisible des de l'exterior, orientada a ponent, ja que aquesta era l'orientació original del temple, a la inversa d'allò que és més habitual i en consonància amb el monestir gairebé veí de Sant Serni de Tavèrnoles. Finalment, al sector central de l'edifici, reaprofitat com a quadra per a les vaques, encara es poden observar els arcs formers, actualment cegats, que delimitaven la nau central. Una nau originàriament més elevada, molt per sobre de les laterals, que va col·lapsar en algun moment indeterminat, potser en el terratrèmol de 1373? 🏰

L'apol·lo

ÉS UNA DE LES NOSTRES PAPALLONES DIÛRNES MÉS GRANS I VISTOSES, TOTA UNA ICONA DELS PRATS DE MUNTANYA DE LA REGIÓ PIRINENCA

Joan Santandreu > TEXT I FOTOGRAFIA

Recordo un matí de la meua infantesa, d'excursió per una vall de l'Alt Berguedà. Feia poc que m'havia aficionat a perseguir papallones i a intentar identificar-les amb una petita guia de camp que m'havien regalat. Ben armat amb el meu caçapapallones, vaig començar a buscar per aquells prats de muntanya. I llavors, al cap de poca estona, la vaig veure per primera vegada. Era clarament més gran i vistosa que les altres. No em va costar gaire capturar-la i vaig poder admirar bé aquelles precioses taques vermelles amb forma d'ulls. La identificació va ser fàcil: sens dubte, era un exemplar d'apol·lo, la papallona de la portada de la meua petita guia. Després d'alliberar-la, en vaig veure una altra, i més enllà una altra... En vaig anar agafant unes quantes i em vaig adonar que les taques vermelles variaven força d'un exemplar a un altre. I em vaig fixar en una altra curiositat: el seu aleteig feia un so suau. Definitivament, aquella papallona era especial i sorprenent.

Així va ser el meu primer contacte amb la *Parnassius apollo*. El seu nom ens remet a Apol·lo que, en la mitologia grega, era el referent de la bellesa masculina, la personificació del Sol i el déu de la música, la poesia, la medicina i les arts endevinatòries. El nom del gènere *Parnassius* deriva del mont Parnàs, muntanya de Grècia dedicada al culte a Apol·lo, als peus de la qual hi havia l'oracle de Delfos. A Catalunya, hi ha una altra espècie del mateix gènere, la mnemòsine

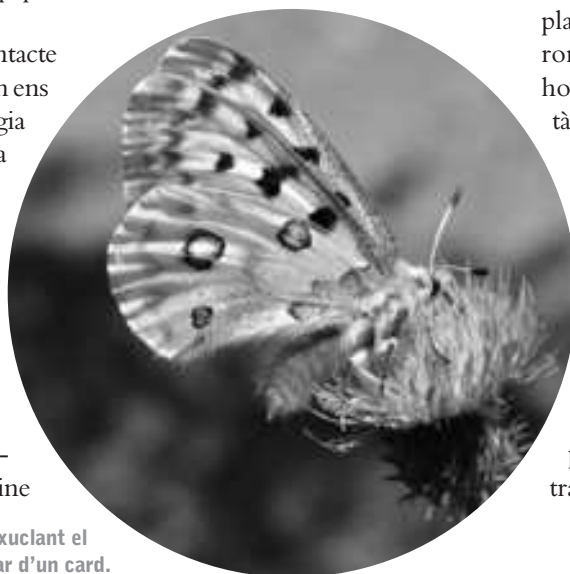
(*Parnassius mnemosyne*), que s'assembla a l'apol·lo, però és més petita i discreta, de color blanc i negre, i sense ocells vermells. El gènere *Parnassius* pertany a la família dels papilionids que, a casa nostra, inclou tres espècies més, també particularment vistoses i acolorides: la papallona reina (*Papilio machaon*), la papallona zebrada (*Iphiclidides feisthamelii*) i l'arlequí (*Zerinthia rumina*).

L'apol·lo té una envergadura d'uns 7-8 centímetres. La coloració de les ales és blanca, amb taques negres i vermelles. Les ales anteriors presenten taques negres i un marge sense escates, translúcid. Les ales posteriors presenten dos ocells, constituïts per un cercle vermell o ataronjat amb la part central blanca i un marge extern negre. En repòs, sol mantenir les ales posteriors tapades; quan se sent amenaçada, les desplega sobtadament, i mostra aquesta mena de quatre falsos ulls que espanten els ocells que

la volen capturar. El seu vol és elegant: es mou pausadament planant llargues estones i, quan batega les ales, genera un so suau característic.

A Catalunya, l'apol·lo presenta una distribució limitada a les zones de muntanya de la regió pirinenca, a partir dels 800 metres d'altitud, però amb una major presència dins la franja altitudinal de 1.400 a 2.000 metres. Necessita ambients oberts amb prats o pastures, que incloguin també una certa presència de zones rocalloses on creixen diferents espècies de crespínells i matafocs, les plantes de les quals es nodreixen les larves. Els adults volen pels prats i pastures, i també pels llindars i clarianes del bosc, cercant preferentment espècies de flors amb abundant nèctar com els cards i les centàurees.

El seu cicle biològic consta d'una sola generació anual. Les papallones adultes s'observen de maig a setembre, amb una presència màxima d'exemplars al juliol. Quan s'aparellen, poden romandre enganxades unes quantes hores i el mascle diposita una substància a l'extrem de l'abdomen de la femella que, en contacte amb l'aire, s'endureix i impedeix que copuli amb altres mascles. La femella pon els ous a les plantes que alimenten les larves. Solen passar l'hivern en estat d'eruga jove, refugiades sota les pedres. L'eruga —de cos negre, amb franges de punts ataronjats— fa un senzill capoll, a terra o sota les pedres, on es transforma en crisàlide en pocs dies;

Apol·lo xuclant el nèctar d'un card.

al cap d'un setmanes, n'emergeixen les papallones adultes.

Incertesa i vulnerabilitat. La distribució mundial de l'espècie inclou les regions boreals i la majoria de grans regions de muntanya del centre i sud d'Euràsia, però es presenta molt fragmentada, amb poblacions aïllades a les principals serralades i massissos. És un cas de 'disjunció boreoalpina', com a conseqüència de l'efecte de les glaciacions del Quaternari: en el darrer màxim glacial, l'apol·lo devia tenir una distribució contínua pel centre i sud d'Europa, però a mesura que el clima es va anar escalfant i el gel va anar retrocedint definitivament, l'espècie es va haver d'anar desplaçant cap al nord o cap a zones més elevades per trobar-hi el clima adequat. Per això, a la península Ibèrica, va acabar refugiada en diferents serres i massissos que, des del punt de vista evolutiu, han actuat com una mena d'illes on, a la llarga, cada població s'ha anat diferenciant

de les altres. Així, basant-se en petites diferències morfològiques entre serres i massissos, només a la península Ibèrica s'han arribat a proposar 23 subespècies diferents de l'apol·lo. Sembla, però, que la diferència genètica no és pas prou elevada per justificar-ne tantes i que, en realitat, aquesta diversitat es podria resumir en només 4 subgrups diferents.

A Europa, l'apol·lo ha patit regressions importants i, fins i tot, s'ha extingit en alguns llocs. La directiva d'hàbitats la considera «espècie d'interès comunitari» i n'estableix l'estatus d'espècie protegida en tot el territori de la Unió Europea. A Catalunya, segons el Catalan Butterfly Monitoring System (CBMS), la tendència actual de l'espècie és estadísticament incerta. Entre les causes de regressió del passat, cal destacar l'impacte de la persecució per part dels col·leccionistes –la protecció legal quasi ha acabat amb aquest problema–. Als Pirineus, en l'actualitat, un factor negatiu important pot ser l'abandonament de la

ramaderia de muntanya, que afavoreix la reforestació natural i la pèrdua d'hàbitats oberts –una activitat ramadera amb un pasturatge moderat sembla indispensable per mantenir aquests hàbitats–. També pot ser localment important la pèrdua o alteració de l'hàbitat per la construcció d'infraestructures vinculades a les estacions d'esquí i el turisme. A tot això, s'hi afegeix l'efecte del canvi climàtic, que comença a amenaçar les poblacions de l'espècie situades a més baixa altitud.

En resum, l'apol·lo és una petita joia de la nostra fauna, una papallona ben singular i interessant per diferents motius: la seva història biogeogràfica, vinculada a l'efecte de les glaciacions; la seva bellesa i vistositat, que la fan una icona ideal per als programes de conservació i d'educació ambiental; i el seu paper com a espècie indicadora de l'estat de conservació dels hàbitats on viu i de l'efecte del canvi climàtic en els ecosistemes de muntanya. 🦋

Hàbitat de l'apol·lo al vessant nord del Cadí.

Éller

UNA VIDA A
L'ANTIGA QUE
MANTÉ L'ESSÈNCIA
DEL PIRINEU

Éller és un poble situat a 1.477 metres d'altura als vessants de la Solana de la Baixa Cerdanya. Pertany al municipi de Bellver, d'on prové la seva principal via d'accés, per bé que també s'hi pot arribar per Meranges i els camins que creuen els vessants suaus del Puigpedrós i la Carbassa. De fet, el poble sembla viure entre la doble referència de la vida social de la plana cerdana i els cims mitificats pels pirinencs que té a tocar. I així ho explica també la seva història.

Els camins ens parlen d'un Éller que vivia en una comunitat quotidiana amb Prullans, Talltendre, Olopte o Meranges. Una vida pròpia a les alçades que avui ens sembla transversal i impossible per la uniformitat de les comunicacions radials que ho fan passar tot per la plana. Prova d'aquest agermanament històric amb els pobles del seu entorn més fidel als antics camins i les carenes

que a l'actual xarxa de carreteres és que fins fa poc el rector de Prullans ho era també de Talltendre, Éller i Olopte. Encara ara, preguntant per les cases del poble es troben parentius amb els veïns de la Solana de Cerdanya. Les actes municipals del segle XIX parlen d'un projecte de carretera cap a Olopte com a pas natural per millorar l'accés cap a Puigcerdà. Éller és un poble que encara transmet les essències de la Cerdanya més rural i lligada al Pirineu. El seu assentament és dels antics de la comarca, amb una església que ja surt citada en l'acta de consagració de la catedral d'Urgell l'any 839.

Un entorn humà. El poble s'apinya al voltant de l'església de Santa Eulàlia – Santa Eulari pels locals – en un pla elevat del marge dret de la vall del riu Duran. S'estén en un conglomerat de cases tra-

dicionals de pedra fosca que sembla resistir-se als nous temps de la construcció residencial imperant a Cerdanya. Passejant-hi un s'adona que no camina per un destí de vacances, sinó per un poble. Des de l'altre vessant de la vall del Duran, circulant per la carretera de Meranges, el poble es mostra ufanós al capdamunt d'un degradat de terrasses guanyades al pendent que comuniquen les cases amb el riu. El 1926, en el llibre *Cerdanya*, el geògraf Pau Vila va escriure d'Éller: «Les 20 cases del poble estan sobre un replà, que un aprofitament avar de l'aigua fa verdejar, en els vessants de la serra de l'Esquella, part damunt del riu Valltoba. L'església, sense caràcter, les presideix des del castell del graó de la serra». I continua, «força bestiar gros, proporcionalment, gràcies a l'aprofitament de la fonda canal del riu. 28 edificacions. 117 habitants. A 1.30h d'All per mals camins,

i d'allà, 10 km de carretera fins a Puigcerdà». Més antigament, el treball *La toponímia i onomàstica d'Éller, al Pirineu lleidatà, segons el cadastre de 1716* de Josep Trenchs i Òdena apunta l'existència al poble de 25 caps de família.

Els 'tenerets'. Els 9 quilòmetres que el separen de l'N-260 han esdevingut una de les seves principals proteccions a la desmesura urbanística. Tot sembla equilibrat encara i així ho volen mantenir un col·lectiu de veïns que defensa l'orgull d'un poble que fins al 1962 va ser municipi independent amb Cortàs. El poble té avui una vintena d'habitants en unes cinc cases on s'encén el llum tot l'any tot i que els caps de setmana la xifra es dispara. Uns i altres formen una comunitat que es manté en el món de les relacions

estretes; poc o molt tothom es coneix. El poble és dels que ha sabut conservar millor a Cerdanya el seu caràcter original. Cada racó de la modesta trama urbana, que s'apinya al voltant de la Roca Gran o Coform, amaga una referència antiga de llinatges i generacions. De la mateixa manera que les pedres del poble parlen de la història que acumulen, els veïns d'Éller conserven la cultura ancestral dels padrins que no surt als llibres. Els 'tenerets', sobrenom amb

què la gent d'aquest racó anomena els veïns d'Éller, conserven una visió de la comunitat per cases, com sempre s'havia fet. Tant és així que el passeig pel poble és tot un viatge en el temps. Cal observar i preguntar per conèixer que són cases amb històries íntimes: cal Torreta, que com altres ja no hi és, cal Treset vell, cal Cabaler, cal Tresfí, cal Treset, cal Gendre, la closa de l'Agustí, on ara hi ha sis apartaments, cal Miquel, cal Saire, l'hostal d'Éller, ca l'Agustí, cal

A dalt, vista general d'Éller. Al detall, la Santa Missió cap als anys 1950-1960.

PROCEDÈNCIA: Arxiu Mas de Barcelona.

Cadí-Pedraforca s'edita amb el suport i la col·laboració d'institucions i organismes oficials.
Sense la seva ajuda i el seu compromís no seria possible de publicar aquesta revista.

> AMB EL SUPORT DE

> AMB EL COMPROMÍS DELS AJUNTAMENTS DE

-ALP	-GUARDIOLA DE BERGUEDÀ
-AVIÀ	-ISÒVOL
-BAGÀ	-LA SEU D'URGELL
-BELLVER DE Cerdanya	-LA POBLA DE LILLET
-BERGA	-LLÍVIA
-BOLVIR	-OLIANA
-BORREDÀ	-OLVAN
-CASSERRES	-PRULLANS
-CASTELLAR DE N'HUG	-PUIGCERDÀ
-CERCS	-SALDES
-GER	-VALLCEBRE

> AMB LA COL·LABORACIÓ DE

- Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell
- Arxiu Comarcal del Berguedà
- Arxiu Comarcal de la Cerdanya
- Museu Cerdà

El cafè Riambau, posteriorment anomenat cafè Espanya, al cap del passeig de la Seu d'Urgell, al voltant de 1915 // PROCEDÈNCIA: ACAU, fons família Moles (Cal Tonillo).

DOSSIER NÚMERO 31 CAFÈS I CASINOS

ELS CAFÈS I ELS CASINOS HAN ESTAT TRADICIONALMENT LLOCS DE TROBADA I DE BULLICI, ALLÀ ON LA GENT DELS POBLES I VILES ES TROBAVEN PER XERRAR, FER LA PARTIDA I EVADIR-SE DE LES TASQUES DEL DIA A DIA. A LES NOSTRES COMARQUES, ALGUNES POBLACIONS HAN ACONSEGUIT MANTENIR OBERTS ALGUNS D'AQUESTS ESTABLIMENTS HISTÒRICS I EMBLEMÀTICS, EN D'ALTRES EL PAS DEL TEMPS ELS HA ANAT TANCANT, PERÒ HAN PERVISCAT EN LA MEMÒRIA COL·LECTIVA. EN EL PRÒXIM NÚMERO DE CADÍ-PEDRAFORCA PARLAREM D'AQUESTS LOCALS, DELS SEUS AMOS I CLIENTS I DE LES HISTÒRIES DE VIDA QUE HI HAN VIST PASSAR.

**A PARTIR DEL 12 DE NOVEMBRE DE 2021,
A LA VENDA EL NÚMERO 31**

NOTA: SI ALGUNA PERSONA DISPOSA D'IMATGES RELACIONADES AMB EL PROPER DOSSIER LI AGRAIREM QUE CONTACTI AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / cadipedraforca@grupgavarres.cat)

**ESPAI DE
MECENATGE**

Empreses, entitats
i mitjans compromesos
amb el projecte editorial

 FUNDACIÓ VALVI

www.fundaciovalvi.cat

www.prullans.net

www.balnearisantvicenc.com

www.cadi.es

www.pirineustv.cat

EL PUNT AVUI⁺

www.elpuntavui.cat

Una herència que es viu i se sent a cada racó del territori

La Força dels Municipis

Dels Pirineus a la plana de Lleida

Diputació de Lleida

La força dels municipis